

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

# شاخص توسعه انسانی و مقام ایران در جایگاه جهانی

## معاونت پژوهش‌های اقتصادی

### گزارش راهبردی ■ شماره ۱۵۹ ■ آذر ۱۳۹۱

کد گزارش: ۰۳-۹۱-۱۴-۰۴

مطالب این گزارش لزوماً بیانگر دیدگاه‌های معاونت پژوهش‌های اقتصادی مرکز تحقیقات استراتژیک نمی‌باشد.

نشانی: تهران انتهای پاسداران روبه روی بوستان نیاوران شماره ۸۰۲ | تلفن: ۲۲۸۰۱۲۷۵ | دورنگار: ۲۲۸۰۱۲۷۶ | صندوق پستی: ۵۸۵۵-۱۵۸۷۵ |



## جواد طهماسبی

www. ....ir



مرکز تحقیقات استراتژیک

شاخص توسعه انسانی و مقام ایران در جایگاه جهانی

گزارش راهبردی ۱۵۹، کد گزارش: ۰۳-۹۱-۹۴-۰۴

زیر نظر: دکتر محمدباقر نوبخت، معاون پژوهش‌های اقتصادی

گروه پژوهشی اقتصاد کار

مدیر گروه پژوهشی: دکتر محمدباقر نوبخت

تهیه کننده: جواد طهماسبی

چاپ، لیتوگرافی و صحافی: مرکز تحقیقات استراتژیک

صفحه آرا: نجمه قادری

نوبت انتشار: نخست - آذر ۱۳۹۱

شمارگان: ۳۰۰ نسخه

تهران، انتهای خیابان پاسداران، ضلع جنوبی بوستان نیاوران، شماره ۸۰۲، تلفن: ۲۲۸۰۲۵۲۵، دورنگار: ۲۲۸۲۲۵۲۵

مرکز پخش: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، روبه‌روی در اصلی دانشگاه تهران، مجتمع تجاری - آوری فروزنده، طبقه اول، واحد ۴۱۲،

تلفن: ۶۶۴۷۷۶۲۴، ۶۶۴۷۷۶۲۵

www.csr.ir

### چکیده

به عنوان معیاری برای اندازه گیری توسعه اقتصاد ملی، تولید ناخالص داخلی نواقصی دارد. این معیار فقط بخشی از فعالیت های اقتصاد کلان را نشان می دهد. به همین دلیل است که باید علاوه بر GDP سرانه اطلاعات مهم دیگری مانند توسعه اقتصادی - اجتماعی و کیفیت زندگی را در نظر داشت. یک ابزار تحلیلی آماری که این هدف را بر آورده می سازد شاخص توسعه انسانی HDI است.

این شاخص عوامل زیر را در بر دارد:

- وضعیت بهداشت
- دانش
- استاندارد زندگی

هنگام بررسی وضعیت بهداشت این فرضیه مطرح می شود: هرچه مردم سالم تر باشند بیشتر زندگی می کنند. دانش از دیدگاه تحصیل و توانایی خواندن و نوشتن نگریسته می شود. اندازه گیری آن دشوار است. یک سوم این اندازه گیری شامل میزان ثبت نام می شود که از

طریق تقسیم مجموع افرادی که در دوره های مختلف تحصیلی ثبت نام کرده اند بر کل جمعیت دارای سن تحصیلی بدست می آید. دو سوم دیگر شامل نرخ سواد در میان بزرگسالان (۱۵ سال به بالا) می شود. استاندارد زندگی تابعی از سطح تولید و مصرف است. اندازه آن لگاریتم طبیعی تولید ناخالص داخلی سرانه (به دلار) از دیدگاه برابری قدرت خرید می باشد. مجموع این سه عامل ما را به شاخص توسعه انسانی می رساند. این عوامل بر اساس فرمول های ریاضی محاسبه شده اند و به طور نسبی فاصله جمعیت یک کشور خاص را با وضعیت فرضی توسعه کامل نشان می دهند. در وضعیت فرضی توسعه کامل که یک حالت مطلوب قرار دادی است:

- میانگین امید به زندگی ۸۵ سال است.
- میزان ثبت نام کودکان و نوجوانان در مراکز تحصیل ۱۰۰ درصد بوده و هیچ بزرگسالی بی سواد نیست.
- GDP سرانه معادل ۴۰۰۰۰ دلار (بر اساس برابری قدرت خرید) باشد.

در یک کشور آرمانی شاخص توسعه انسانی یک است که خود از سه بعد هر کدام به اندازه ۳۳۳٪ تشکیل می شود. در کشوری که فقر انسانی و اجتماعی شدید وجود داشته باشد این رقم به درصدی بسیار پایین می رسد اما صفر نیست چرا که به هر حال افراد مدت معینی زندگی می کنند و حداقل درآمد را دارند.

واژگان کلیدی: شاخص توسعه انسانی (HDI)، شاخص تطبیقی نابرابری توسعه انسانی (IHDI)، شاخص نابرابری جنسیتی (GII)، شاخص فقر چند بعدی (MPI)

## محتوای گزارش

عبور از مرزهای اندازه‌گیری و رسیدن به هدفی فراتر از صرف اندازه‌گیری آرمان زیربنای شاخص توسعه انسانی (HDI) است. این شاخص با تکیه بر این مفهوم ساده اما قدرتمند که توسعه چیزی فراتر از کسب درآمد است تفکری خلاق را در زمینه پیشرفت برانگیخته است. شاخص توسعه انسانی مقیاس‌های جدیدی را برای ارزیابی پیشرفت به منظور کاهش فقر و توانمندسازی زنان ارائه می‌دهد. سازمان گزارشگر توسعه انسانی ابزارهایی تحلیلی برای انتخاب سیاست‌ها بدست می‌دهد. این ابزارها مهمترین مولفه‌های گزارش هستند و روش‌هایی ساده برای تحلیل توسعه انسانی در سطوح بین‌المللی، منطقه‌ای، ملی، زیر سطوح ملی و هم‌چنین وسیله‌ای برای ارزیابی رویه‌ها و شکاف‌ها در توسعه انسانی فراهم می‌سازند.

ابزارهای تحلیلی معرفی شده در گزارش برای سیاست‌گذاران و مولفان توسعه این مزیت را دارند که ساده هستند و فقط به داده‌های اساسی آماری و دانش پایه ریاضیات نیاز دارند. این ابزارها برای غیر حرفه‌ای‌ها به سادگی قابل فهم هستند و یافته‌های معمولی را فراهم می‌سازند که باعث جلب پشتیبانی از مفهوم توسعه انسانی می‌شوند و به سیاست‌گذاران کمک می‌کنند تا اولویت‌ها را تعیین کنند و سیاست‌هایی در ارتباط با توسعه انسانی تدوین نمایند. این ابزارها در گزارش کنونی در سطح بین‌المللی آورده شده‌اند. اما داده‌های موجود را می‌توان در سطوح و زیر سطوح ملی هم بکار برد. زیر سطوح ملی شامل مناطق شهری و روستایی، مردان و زنان، گروه‌های سنی، سطوح

درآمدی، گروه‌های قومی و غیره می‌شوند. در این یادداشت بطور مختصر به ابزارهای تحلیلی در گزارش توسعه انسانی و کاربرد آنها در سطوح ملی و جایگاه ایران در هر کدام می‌پردازیم.

### مفهوم شاخص توسعه انسانی

مفهوم توسعه انسانی به جای تمرکز بر ابزار به اهداف پیشرفت و توسعه تاکید دارد. هدف واقعی توسعه باید خلق محیطی برای افراد باشد که در آن بتوانند از زندگی طولانی، سالم و خلاق لذت ببرند. این حقیقت ساده اغلب با بروز نگرانی‌ها و اولویت‌های لحظه‌ای مورد غفلت قرار می‌گیرد. توسعه انسانی به مفهوم فرایند گسترش حیطه انتخاب افراد و بهبود رفاه آنهاست. مهمترین ابعاد توسعه انسانی زندگی طولانی و سالم، دانش و استانداردهای زندگی آبرومندانه هستند. به این ابعاد می‌توان آزادی‌های سیاسی و اجتماعی را افزود. این مفهوم بین دو جنبه از توسعه انسانی تفاوت قائل می‌شود: اول، شکل‌دهی توانایی‌های انسانی مانند بهبود سلامتی و دانش و دوم لذت بردن از این توانایی‌ها در محیط کار و تفریح است. توسعه انسانی اغلب با مفاهیم و روش‌های توسعه زیر اشتباه گرفته و یا جایگزین می‌شود.

• رشد اقتصادی ابزار و نه هدف توسعه است. علاوه بر این رشد تولید ناخالص داخلی لزوماً به معنای پیشرفت در توسعه انسانی نیست. تجربیات جهانی نشان می‌دهد که رشد درآمد و توسعه انسانی همراهم خوبی نیستند. در برخی کشورها می‌توان افزایش یکی را با وجود کاهش دیگری مشاهده کرد.

• نظریه‌های تشکیل سرمایه انسانی و توسعه منابع انسانی بشر را به عنوان ابزار افزایش درآمد و ثروت می‌بینند نه به عنوان هدف. این نظریه‌ها انسان را درون‌دادی برای افزایش تولید می‌دانند.

• روش مبتنی بر رفاه بشری انسان‌ها را به عنوان ذی‌نفع و نه مشارکت‌کننده در فرایند توسعه می‌بیند.

• روش مبتنی بر رفع نیازهای پایه بر مجموعه‌ای از کالاها و خدمات مورد نیاز

افراد محروم - مانند پوشاک، غذا، پناهگاه، آب و مراقبت‌های پزشکی - تمرکز دارد. این روش به جای تاکید بر تاثیر این اقلام بر انتخاب‌های بشری سعی در فراهم کردن آنها دارد.

بنابراین مفهوم توسعه انسانی یک مفهوم کلی و جامع است که افراد را در مرکز تمام جنبه‌های فرایند توسعه قرار می‌دهد.

### محاسبه شاخص‌های توسعه انسانی

همانطور که گفته شد شاخص توسعه انسانی (HDI) چکیده اندازه‌گیری‌های توسعه انسانی است. این شاخص میانگین موفقیت‌های بدست آمده در یک کشور در سه بعد اصلی توسعه انسانی یعنی زندگی طولانی و سالم، دستیابی به دانش و استانداردهای زندگی آبرومندانه را اندازه می‌گیرد. شاخص توسعه انسانی میانگین توسعه هندسی شاخص‌های نرمالی است که موفقیت‌های هر بعد را اندازه می‌گیرند. برای محاسبه HDI دو مرحله لازم است.

• گام اول: تعیین شاخص‌های ابعاد: برای تبدیل نشانگرها به شاخص‌های بین صفر و یک از مقادیر حداقل و حداکثر استفاده می‌شود. حداکثرها بیشترین مقادیری هستند که در دوره زمانی (مثلاً ۲۰۱۱-۱۹۸۰) مشاهده شده‌اند. مقادیر حداقل برای امید به زندگی ۲۰ سال، برای متغیرهای تحصیل صفر سال و برای درآمد سرانه ناخالص ملی (GNI) صد دلار در نظر گرفته شده‌اند.

جدول ۱. مقادیر نشانگرهای توسعه انسانی در گزارش

حداقل	حداکثر مشاهده شده	بعد
۲۰	۸۲/۴ (ژاپن ۲۰۱۱)	امید به زندگی
۰	۱۳/۱ (جمهوری چک ۲۰۰۵)	میانگین سال‌های مدرسه
۰	۱۸ (سقف سال‌ها)	سال‌های مورد انتظار حضور در مدرسه
۰	۰/۹۷۸ (نیوزیلند ۲۰۱۰)	شاخص ترکیبی تحصیل
۱۰۰	۱۰۷/۷۲۱ (قطر ۲۰۱۱)	درآمد سرانه بر اساس برابری قدرت خرید

مقدار حداقل - مقدار واقعی  
مقدار حداقل - مقدار حداکثر

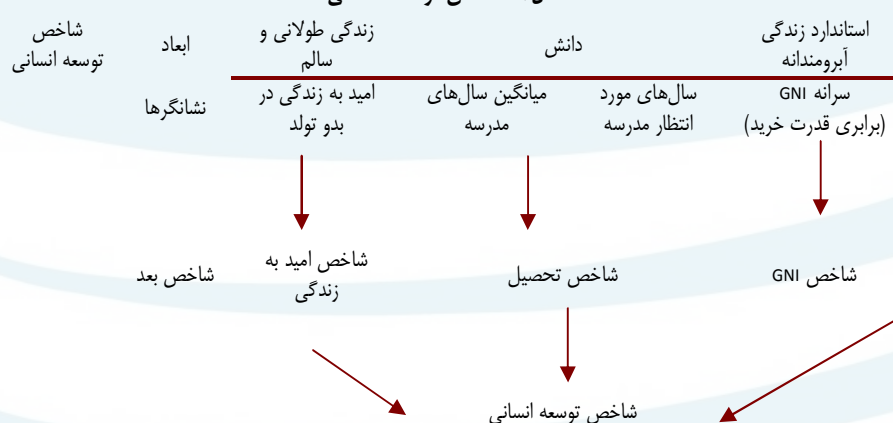
= شاخص بعد

در مورد تحصیل، این فرمول برای هر دو زیر مؤلفه بکار می‌رود و سپس میانگین هندسی دو شاخص به عنوان شاخص تحصیل محاسبه می‌شود.

• گام دوم: شاخص توسعه انسانی میانگین هندسی شاخص‌های سه بعد است که به صورت زیر محاسبه می‌شود:

$$HDI = \sqrt[3]{I_{\text{درآمد}} \times I_{\text{تحصیل}} \times I_{\text{زندگی}}}$$

شکل ۱. شاخص توسعه انسانی



شاخص درآمد ملی با استفاده از مقادیر درآمد سرانه ملی اسمی بر مبنای برابری قدرت خرید بدست می‌آید که در آن سال ۲۰۰۵ به عنوان پایه انتخاب شده است. برابری قدرت خرید توسط سازمان مقایسه‌های بین‌المللی تعیین می‌شود که در آن قیمت‌های کالاها و خدمات مشابه در بسیاری از کشورها جمع‌آوری می‌شود. آخرین برآوردها بر مبنای سال پایه ۲۰۰۵ و در ۱۴۶ کشور جهان در سری‌های زمانی تهیه شده است. صندوق بین‌المللی پول نرخ رشد را بر مبنای پول داخلی کشورها و قیمت‌های ثابت تعیین می‌کند تا تاثیر تبدیل به نرخ برابری قدرت خرید را بر رشد واقعی اقتصاد کمتر کند.



### رتبه و مقدار HDI در ایران

سال	جمهوری اسلامی ایران	توسعه انسانی بالا	جنوب آسیا	جهان
2011	0.707	0.742	0.548	0.682
2010	n.a.	n.a.	0.545	0.679
2009	0.703	0.734	0.538	0.676
2008	0.699	0.733	0.532	0.674
2007	0.694	0.728	0.527	0.670
2006	0.684	0.721	0.518	0.664
2005	0.671	0.716	0.510	0.660

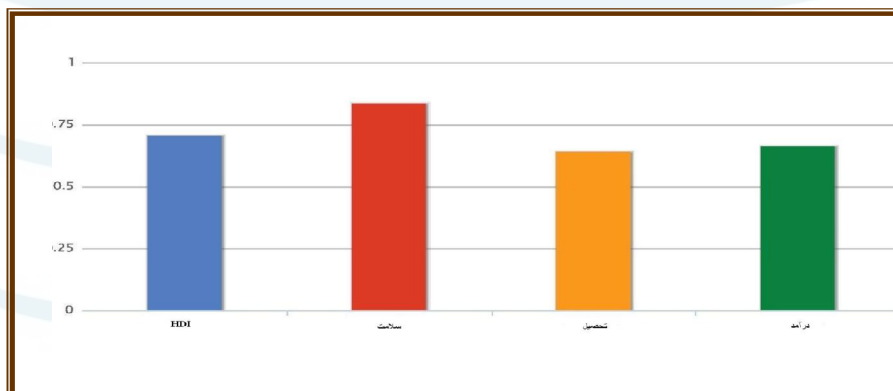
شاخص توسعه انسانی ایران در سال ۲۰۱۱ معادل ۰/۷۰۷ است که در گروه دارای شاخص بالا قرار می‌گیرد و ایران را در میان ۱۸۷ کشور و منطقه در رتبه ۸۸ قرار می‌دهد. بین سال‌های ۱۹۸۰ و ۲۰۱۱ شاخص توسعه انسانی جمهوری اسلامی ایران از ۰/۴۳۷ به ۰/۷۰۷ رسیده است که ۶۲٪ رشد کلی و بطور میانگین ۱/۶ درصد رشد سالانه را نشان می‌دهد. رتبه ایران در ۲۰۱۰ بر اساس داده‌ها و روش محاسبه سال ۲۰۱۱ معادل ۸۷ از ۱۸۷ کشور می‌شود در حالی که مطابق داده‌ها و روش محاسبه همان سال این رتبه ۷۰ در میان ۱۶۹ کشور بود. اما مقایسه رتبه‌ها و مقادیر در سال‌های مختلف کار صحیحی نیست چرا که داده‌ها، روش‌های محاسبه و شمار کشورهای مورد مطالعه مرتباً تغییر می‌کنند.

جدول زیر پیشرفت جمهوری اسلامی ایران را در هر کدام از نشانگرهای HDI نشان می‌دهد. بین سال‌های ۱۹۸۰ و ۲۰۱۱ امید به زندگی از بدو تولد ۲۱/۹ سال افزایش یافته است. میانگین سال‌های حضور در مدرسه ۵/۲ سال و سال‌های مورد انتظار تحصیل ۴/۳ سال بیشتر شده‌اند. میزان شاخص درآمد ملی سرانه ایران در این دوره زمانی ۴۳٪ افزایش داشته است.

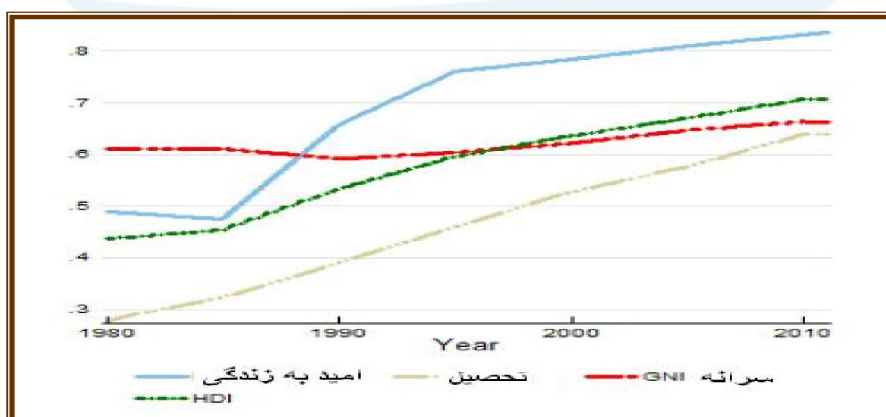
جدول ۲. روند HDI در ایران، دوره زمانی، مولفه‌ها و روش جدید محاسبه

مقدار HDI	GNI سرانه (برابری قدرت خرید ۲۰۰۵)	میانگین سال‌های مدرسه	سال‌های مورد انتظار در مدرسه	امید به زندگی در بدو تولد	
۰/۴۳۷	۷۱۱۳	۲/۱	۸/۴	۵۱/۱	۱۹۸۰
۰/۴۵۴	۷۱۱۹	۲/۸	۸/۴	۵۰/۱	۱۹۸۵
۰/۵۳۴	۶۳۴۸	۳/۷	۹/۳	۶۱/۸	۱۹۹۰
۰/۵۹۶	۶۷۹۱	۴/۴	۱۰/۹	۶۸/۲	۱۹۹۵
۰/۶۳۶	۷۶۷۸	۵/۱	۱۲/۲	۹۶/۸	۲۰۰۰
۰/۶۷۱	۹۱۴۰	۶/۱	۱۲/۲	۷۱/۳	۲۰۰۵
۰/۷۰۷	۱۰۳۳۹	۷/۳	۱۲/۷	۷۲/۷	۲۰۱۰
۰/۷۰۷	۱۰۱۶۴	۷/۳	۱۲/۷	۷۳/۰	۲۰۱۱

نمودار ۱. شاخص‌های مولفه‌های HDI در ایران ۱۹۸۰-۲۰۱۱



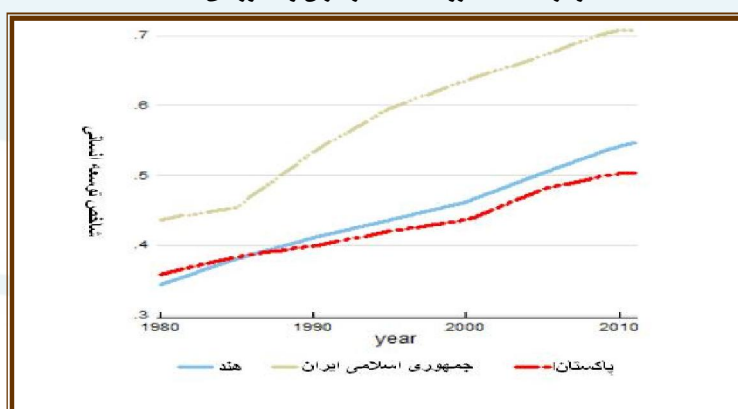
نمودار ۲. روند شاخص‌های مولفه‌های HDI در ایران ۱۹۸۰-۲۰۱۱



### مقایسه با دیگر کشورها

پیشرفت درازمدت را می‌توان هم از نظر موقعیت جغرافیایی و هم از نظر HDI در مقایسه با کشورهای دیگر سنجید. به عنوان مثال در دوره بین ۱۹۸۰ و ۲۰۱۱، جمهوری اسلامی ایران، پاکستان و هند مقادیر مختلفی از توسعه انسانی را تجربه کردند.

نمودار ۳. مقایسه روند HDI در ایران و کشورهای منطقه



جمهوری اسلامی ایران با شاخص توسعه انسانی ۰/۷۰۷ در سال ۲۰۱۱ از میانگین کشورهای گروه شاخص بالا (۰/۷۴۱) پایین‌تر اما از میانگین ۰/۵۴۸ کشورهای جنوب آسیا بالاتر است. در میان کشورهای منطقه سری لانکا و هند با رتبه‌های ۹۷ و ۱۳۴ از نظر جمعیت و شاخص HDI به ایران نزدیک هستند.

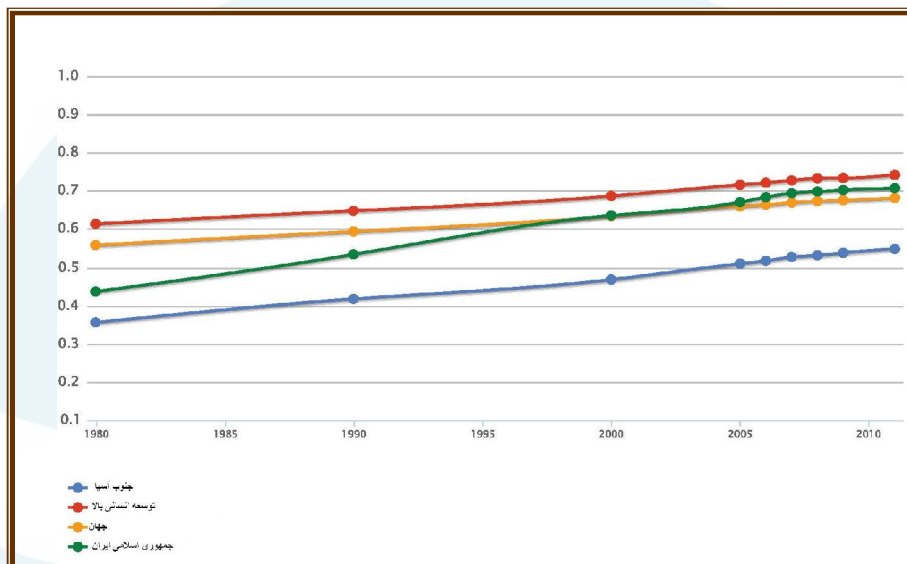
جدول ۳. نشانگرهای HDI ایران در ۲۰۱۱ در مقایسه با کشورهای منتخب و گروه‌ها

مقدار HDI	رتبه HDI	امید به زندگی در بدو تولد	سال‌های مورد انتظار مدرسه	میانگین سال‌های مدرسه	GNI سرانه (برابری قدرت خرید)	کشور/گروه
۰/۷۰۷	۸۸	۷۳/۰	۱۲/۷	۷/۳	۱۰۱۶۴	جمهوری اسلامی ایران
۰/۶۹۱	۹۷	۷۴/۹	۱۲/۷	۸/۲	۴۹۴۳	سری لانکا
۰/۵۴۷	۱۳۴	۶۵/۴	۱۰/۳	۴/۴	۳۴۶۸	هند
۰/۵۴۸	-	۶۵/۹	۹/۸	۴/۶	۳۴۲۵	جنوب آسیا
۰/۷۴۱	-	۷۳/۱	۱۳/۶	۸/۵	۱۱۵۷۹	HDI بالا

جدول ۴. روند HDI ایران در مقایسه با گروه‌ها و جهان

رتبه HDI			شاخص توسعه انسانی					رتبه HDI				
میانگین رشد سرانه HDI			رتبه HDI		(مقدار)							
(درصد)			(تغییر)		۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹		۲۰۰۵	۲۰۰۰	۱۹۹۰	۱۹۸۰
-۲۰۰۰ ۲۰۱۱	-۱۹۹۰ ۲۰۱۱	-۱۹۸۰ ۲۰۱۱	-۲۰۱۰ ۲۰۱۱	-۲۰۰۶ ۲۰۱۱	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	۲۰۰۵	۲۰۰۰	۱۹۹۰	۱۹۸۰	جمهوری اسلامی ایران
-۰,۹۷	۱,۳۵	۱,۵۷	-۱	۲	۰,۷۰۷	۰,۷۰۷	۰,۷۰۳	۰,۶۷۱	۰,۶۳۶	۰,۵۳۴	۰,۴۳۷	
گروه‌های HDI												
-۰,۳۳	-۰,۴۴	-۰,۴۸	..	..	۰,۸۸۹	۰,۸۸۸	۰,۸۸۵	۰,۸۷۶	۰,۸۵۸	۰,۸۱۰	۰,۷۶۶	خیلی بالا
۰,۷۰	۰,۶۴	۰,۶۱	..	..	۰,۷۴۱	۰,۷۳۹	۰,۷۴۳	۰,۷۱۶	۰,۶۸۷	۰,۶۴۸	۰,۶۱۴	بالا
۱,۲۸	۱,۳۰	۱,۳۱	..	..	۰,۶۳۰	۰,۶۲۵	۰,۶۱۸	۰,۵۸۷	۰,۵۴۸	۰,۴۸۰	۰,۴۲۰	متوسط
۱,۵۹	۱,۳۱	۱,۱۹	..	..	۰,۴۵۶	۰,۴۵۳	۰,۴۴۸	۰,۴۲۲	۰,۳۸۳	۰,۳۴۷	۰,۳۱۶	پایین
مناطق												
-۰,۹۴	۱,۰۴	۱,۱۹	..	..	۰,۶۴۱	۰,۶۳۹	۰,۶۳۴	۰,۶۰۹	۰,۵۷۸	۰,۵۱۶	۰,۴۴۴	کشورهای عرب
۱,۳۱	۱,۴۳	۱,۴۶	..	..	۰,۶۷۱	۰,۶۶۶	۰,۶۵۸	۰,۶۲۲	۰,۵۸۱	۰,۴۹۸	۰,۴۲۸	جنوب آسیا و اقیانوسیه
-۰,۷۱	-۰,۴۷	-۰,۵۰	..	..	۰,۷۵۱	۰,۷۴۸	۰,۷۴۴	۰,۷۲۸	۰,۶۹۵	۰,۶۸۰	۰,۶۴۴	اروپا و آسیای میانه
-۰,۶۶	-۰,۷۶	-۰,۷۳	..	..	۰,۷۳۱	۰,۷۲۸	۰,۷۲۲	۰,۷۰۳	۰,۶۸۰	۰,۶۳۴	۰,۵۸۲	آمریکای لاتین و کارائیب
۱,۴۵	۱,۳۱	۱,۴۰	..	..	۰,۵۴۸	۰,۵۴۵	۰,۵۳۸	۰,۵۱۰	۰,۴۶۸	۰,۴۱۸	۰,۳۵۶	جنوب آسیا
۱,۳۱	-۰,۹۰	-۰,۷۷	..	..	۰,۴۶۳	۰,۴۶۰	۰,۴۵۶	۰,۴۳۱	۰,۴۰۱	۰,۳۸۳	۰,۳۶۵	آفریقای زیر صحرای کبیر
۱,۷۳	۱,۵۱	۱,۳۷	..	..	۰,۴۳۹	۰,۴۳۵	۰,۴۳۱	۰,۴۰۱	۰,۳۶۳	۰,۳۲۰	۰,۲۸۸	کشورهای کمتر توسعه‌یافته
-۰,۶۵	-۰,۵۹	-۰,۶۲	..	..	۰,۶۴۰	۰,۶۳۸	۰,۶۳۵	۰,۶۱۶	۰,۵۹۶	۰,۵۶۵	۰,۵۲۹	جزایر کوچک در حال توسعه
-۰,۶۶	-۰,۶۶	-۰,۶۵	..	..	۰,۶۸۲	۰,۶۷۹	۰,۶۷۶	۰,۶۶۰	۰,۶۳۴	۰,۵۹۴	۰,۵۵۸	جهان

نمودار ۵: روند شاخص HDI ایران در مقایسه با گروه‌ها و جهان



### محاسبه شاخص تطبیقی نابرابری توسعه انسانی

شاخص تطبیقی نابرابری توسعه انسانی (IHDI) شاخص HDI را از دیدگاه نابرابری در توزیع هر بعد در میان افراد جمعیت کشور اندازه می‌گیرد. این شاخص میانگین هندسی میانگین‌های هندسی محاسبه شده برای هر بعد در بخش‌های مختلف جمعیتی است و نابرابری HDI را بر مبنای میزان آن نشان می‌دهد. اگر در جامعه نابرابری وجود نداشته باشد شاخص‌های IHDI و HDI با یکدیگر برابر می‌شوند و با افزایش نابرابری این شاخص از HDI بسیار کمتر می‌شود. از این جهت IHDI سطح واقعی توسعه انسانی است در حالی که HDI را می‌توان به عنوان توسعه بالقوه انسانی دانست که در صورت عدم وجود نابرابری قابل دستیابی است. فاصله بین این دو شاخص که به درصد بیان می‌شود نشان دهنده میزان نابرابری است.

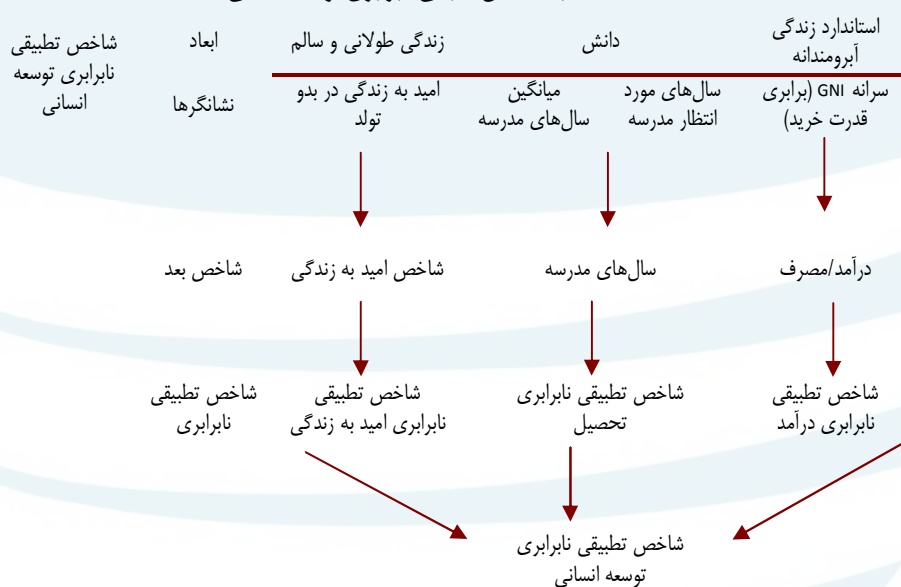
برای محاسبه شاخص تطبیقی نابرابری توسعه انسانی سه مرحله زیر انجام می‌گیرند:

- گام اول: اندازه‌گیری نابرابری در ابعاد شاخص توسعه انسانی
- گام دوم: تطبیق شاخص‌های ابعاد با نابرابری
- گام سوم: ترکیب شاخص‌های ابعاد برای محاسبه شاخص تطبیقی نابرابری

توسعه انسانی

www.csr.ir

شکل ۲. محاسبه شاخص تطبیقی نابرابری توسعه انسانی



شاخص IHDI به خاطر در دسترس نبودن داده‌های مورد نیاز برای ایران محاسبه نشده است. در جدول مربوط شاخص تطبیقی امید به زندگی در ایران ۰/۷۰۱ آمده است که ۱۶/۱ درصد افت را نشان می‌دهد. نسبت میانگین درآمد ۲۰ درصد ثروتمند جمعیت به ۲۰ درصد فقیر ۷ و ضریب جینی ۳/۳۸ است که اندازه انحراف توزیع درآمد (یا مصرف) در میان افراد یا خانوارهای کشور را بیان می‌کند. هر چه ضریب جینی به صفر نزدیکتر شود نابرابری کمتر است.

مرکز تحقیقات استراتژیک

جدول ۵. مقایسه شاخص IHDI در ایران، مناطق و جهان

رتبه HDI	شاخص توسعه انسانی	شاخص تطبیقی نابرابری درآمد			شاخص تطبیقی نابرابری تحصیلی		شاخص تطبیقی نابرابری امید به زندگی		شاخص تطبیقی نابرابری IHDI			
		مقدار	درصد ضرر	مقدار	درصد ضرر	مقدار	درصد ضرر	مقدار	درصد ضرر	تغییر رتبه	تغییر ضرر	
												نسبت درآمد یک پنجم
	۲۰۱۱	۲۰۱۱	۲۰۱۱	۲۰۱۱	۲۰۱۱	۲۰۱۱	۲۰۱۱	۲۰۱۱	۲۰۱۱	۲۰۱۱	۲۰۱۱	
جمهوری اسلامی ایران	۰,۷۰۷	۷	..	..	..	..	۱۶,۱	۰,۷۰۱	..	..	..	۳۸,۳
گروه‌های HDI												
خیلی بالا	۰,۸۸۹	۰,۷۸۷	۱۱,۵	..	۰,۸۹۷	۵,۲	۰,۸۳۸	۶,۲	۰,۶۴۸	۲۲,۲	..	..
بالا	۰,۷۴۱	۰,۵۹۰	۲۰,۵	..	۰,۷۳۴	۱۲,۴	۰,۵۸۰	۱۸,۹	۰,۴۸۲	۲۸,۲	..	..
متوسط	۰,۶۳۰	۰,۴۸۰	۳۲,۷	..	۰,۶۳۳	۱۹,۲	۰,۳۹۶	۲۹,۴	۰,۴۴۱	۲۲,۳	..	..
پایین	۰,۴۵۶	۰,۳۰۴	۳۳,۳	..	۰,۳۹۳	۳۵,۶	۰,۲۳۸	۳۹,۲	۰,۳۰۰	۲۴,۲	..	..
مناطق												
کشورهای عرب	۰,۶۴۱	۰,۴۷۲	۲۶,۴	..	۰,۶۵۴	۱۸	۰,۳۰۷	۴۰,۸	۰,۵۲۴	۱۷,۸	..	..
جنوب آسیا و اقیانوسیه	۰,۶۷۱	۵۲۸	۲۱,۳	..	۰,۷۰۹	۱۴,۳	۰,۴۷۷	۲۱,۹	۰,۴۳۵	۲۶,۸	..	..
اروپا و آسیای میانه	۰,۷۵۱	۰,۶۵۵	۱۲,۷	..	۰,۷۱۵	۱۱,۷	۰,۶۸۱	۱۰,۷	۰,۵۷۸	۱۵,۷	..	..
آمریکای لاتین و کارائیب	۰,۷۳۱	۰,۵۴۰	۲۶,۱	..	۰,۷۴۳	۱۳,۴	۰,۵۲۸	۲۳,۲	۰,۴۰۱	۳۹,۳	..	..
جنوب آسیا	۰,۵۴۸	۰,۳۹۳	۲۸,۴	..	۰,۵۲۹	۲۶,۹	۰,۲۶۶	۴۰,۹	۰,۴۳۰	۱۵,۱	..	..
آفریقای زیر صحرای کبیر	۰,۴۶۳	۰,۳۰۳	۳۴,۵	..	۰,۳۳۱	۳۹	۰,۲۷۶	۳۵,۶	۰,۳۰۶	۲۸,۴	..	..
کشورهای کمتر توسعه یافته	۰,۴۳۹	۰,۲۹۶	۳۲,۴	..	۰,۴۰۳	۳۴,۷	۰,۲۳۳	۳۶,۸	۰,۲۷۷	۲۵,۳	..	..
جزایر کوچک در حال توسعه	۰,۶۴۰	۰,۴۵۸	۲۸,۴	..	۰,۶۳۳	۱۹,۱	۰,۴۱۷	۲۹,۶	۰,۳۶۴	۳۵,۶	..	..
جهان	۰,۶۸۲	۰,۵۲۵	۲۳	..	۰,۶۳۷	۱۹	۰,۴۵۰	۲۶,۲	۰,۵۰۶	۲۳,۴	..	..

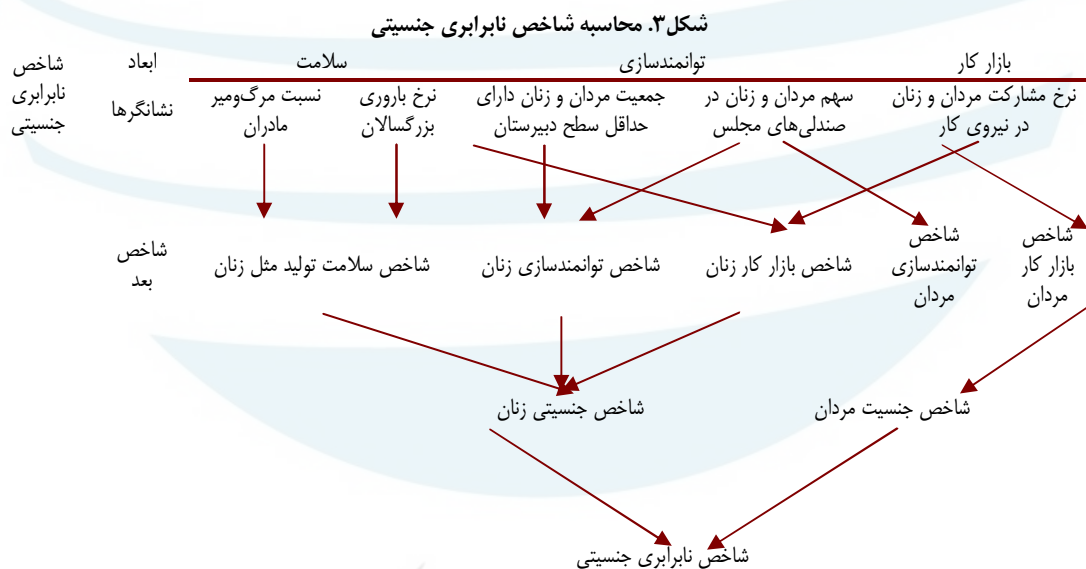
### محاسبه شاخص نابرابری جنسیتی

شاخص نابرابری جنسیتی (GII) نشان‌دهنده تفاوت‌های جنسیتی در سه بعد بهداشت تولیدمثل، قدرتمندسازی و بازار کار است. این شاخص نشان‌دهنده کاهش توسعه انسانی در نتیجه نابرابری بین زنان و مردان در این ابعاد است. این شاخص بین صفر (برابری

کامل) و یک (نابرابری کامل) قرار می‌گیرد و بر مبنای میانگین کلی میانگین‌های کلی در دو جنس محاسبه می‌شود. محاسبه این شاخص در ۵ مرحله صورت می‌گیرد.

• گام اول: تعیین مقادیر حداقل و حداکثر. از آنجایی که میانگین هندسی نمی‌تواند صفر باشد برای تمام مولفه‌ها مقدار حداقل تعریف می‌شود. حداقل ۰/۱ درصد برای نرخ باروری بزرگسالان، سهم زنان از صندلی‌های مجلس، موفقیت در سطوح دبیرستان و تحصیلات عالی و مشارکت در بازار کار تعیین شده است.

- گام دوم: محاسبه بین ابعاد هر گروه جنسیتی با استفاده از میانگین هندسی
- گام سوم: محاسبه بین ابعاد هر گروه جنسیتی با استفاده از میانگین هماهنگ
- گام چهارم: محاسبه میانگین هندسی میانگین‌های حسابی برای هر نشانگر
- گام پنجم: محاسبه شاخص نابرابری جنسیتی



شاخص نابرابری جنسیتی در جمهوری اسلامی ایران ۰/۴۸۵ است که رتبه ۹۲ را در میان ۱۴۶ کشور در سال ۲۰۱۱ برای این کشور رقم می‌زند. در ایران ۲/۸ درصد از صندلی‌های مجلس در اختیار زنان است و ۳۹ درصد زنان در مقایسه با ۵۷/۲ مردان



توانسته‌اند به تحصیلات دبیرستانی و عالی دست یابند. در هر ۱۰۰ هزار تولد ۳۰ زن از بیماری‌های مرتبط با بارداری فوت می‌کنند و نرخ باروری بزرگسالان ۲۹/۵ به ازای هر ۱۰۰۰ تولد است. مشارکت زنان در بازار کار ۳۱/۹ درصد است. سهم مردان به ۷۳ درصد می‌رسد. در منطقه مورد مطالعه ایران را می‌توان با سری لانکا و هند در رتبه‌های ۷۴ و ۱۲۹ مقایسه کرد.

جدول ۶. شاخص نابرابری جنسیتی ایران در ۲۰۱۱ در مقایسه با کشورهای و مناطق

مقدار GII	رتبه GII	نسبت مرگ و میر مادران	نرخ باروری بزرگسالان	صندلی زنان در مجلس (%)	جمعیت با حداقل سطح دبیرستان (%)		نرخ مشارکت در نیروی کار		کشور/ منطقه
					مرد	زن	مرد	زن	
۰/۴۸۵	۹۲	۳۰	۲۹/۵	۲/۸	۳۹/۰	۵۷/۲	۳۱/۹	۷۳/۰	جمهوری اسلامی ایران
۰/۴۱۹	۷۴	۳۹	۲۳/۶	۵/۳	۵۶/۰	۵۷/۶	۳۴/۲	۷۵/۱	سری لانکا
۰/۶۱۷	۱۲۹	۲۳-	۸۶/۳	۱۰/۷	۲۶/۶	۵۰/۴	۳۲/۸	۸۱/۱	هند
۰/۶۰۱	-	۲۵۲	۷۷/۴	۱۲/۵	۲۷/۳	۴۹/۲	۳۴/۶	۸۱/۲	جنوب آسیا
۰/۴۰۹	-	۵۱	۵۱/۶	۱۳/۵	۶۱/۰	۶۴/۶	۴۷/۸	۷۵/۰	HDI بالا

جدول ۷. شاخص نابرابری جنسیتی ایران در مقایسه با کشورهای و مناطق

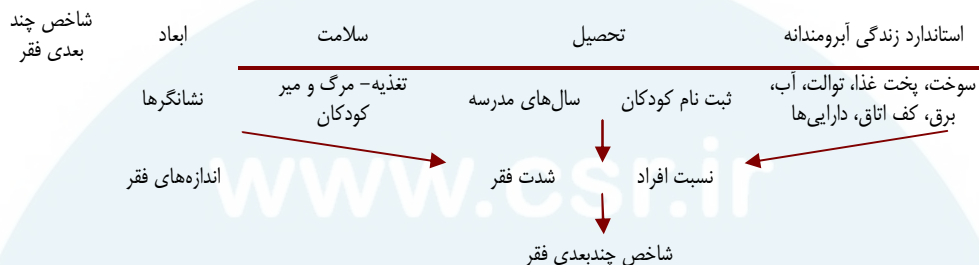
رتبه HDI	شاخص نابرابری جنسیتی		نسبت مرگ و میر مادران	نرخ باروری بزرگسالان	صندلی در مجلس ملی	جمعیّت با حداقل سطح دبیرستان		نرخ مشارکت در نیروی کار		بهداشت تولید مثل			نرخ باروری
	رتبه	مقدار				مرد	زن	مرد	زن	تواند با کلام ملهم حداقل یکبار و آنچه به پزشکی در بارداری از پیشگیری از بارداری	تواند با کلام ملهم حضور		
	۲۰۱۱	۲۰۱۱				۲۰۰۹	۲۰۰۹	۲۰۰۹	۲۰۰۹	۲۰۰۹	۲۰۰۵		
۹۲	۰,۴۸۵	۲۰	۲۹,۵	۲,۸	۳۹	۵۷,۲	۳۱,۹	۷۳	۷۹	۹۸	۹۷	۱,۶	جمهوری اسلامی ایران
گروه‌های HDI													
..	۰,۲۲۴	۱۶	۲۳,۸	۲۱,۵	۸۲	۸۴,۶	۵۲,۸	۶۹,۸	۶۹,۵	۹۸,۶	۹۹,۲	۱,۸	خیلی بالا
..	۰,۴۰۹	۵۱	۵۱,۶	۱۳,۵	۶۱	۸۴,۶	۴۷,۸	۷۵	۷۲,۴	۹۴,۴	۹۶,۱	۱,۹	بالا
..	۰,۴۷۵	۱۳۵	۵۰,۱	۱۷,۳	۴۱,۲	۵۷,۷	۵۱,۱	۸۰	۶۷,۷	۸۵,۱	۷۸,۱	۲,۱	متوسط
..	۰,۶۰۶	۵۳۲	۹۸,۲	۱۸,۲	۱۸,۷	۳۲,۴	۵۴,۶	۸۲,۷	۲۷,۸	۶۴,۹	۳۹,۶	۴,۲	پایین
مناطق													
..	۰,۵۶۵۳	۱۹۲	۴۴,۴	۱۲	۳۲,۹	۴۶,۲	۲۶	۷۷,۱	۴۶,۱	۷۶,۴	۷۶,۱	۳,۱	کشورهای عرب
..	..	۷۹	۱۹,۸	۲۰,۲	۴۸,۱	۶۱,۳	۶۴,۲	۸۰,۳	۷۶,۹	۹۰,۷	۹۱,۹	۱,۸	جنوب آسیا و اقیانوسیه
..	۰,۳۱۱	۲۹	۲۸	۱۳,۴	۷۸	۸۳,۳	۴۹,۷	۶۷,۸	۶۷,۷	۹۵,۳	۹۷,۹	۱,۷	اروپا و آسیای میانه
..	۰,۴۴۵	۸۰	۷۲,۷	۱۸,۷	۵۰,۵	۵۲,۲	۵۱,۷	۷۹,۹	۷۴,۸	۹۴,۸	۹۲	۲,۲	آمریکای لاتین و کارائیب
..	۰,۶۰۱	۲۵۲	۷۷,۴	۱۲,۵	۲۷,۳	۴۹,۲	۳۴,۶	۸۱,۲	۵۲,۱	۷۱,۳	۵۰,۵	۲,۶	جنوب آسیا
..	۰,۶۱۰	۶۱۹	۱۱۹,۷	۱۹,۸	۲۲,۲	۳۴,۹	۶۲,۹	۸۱,۲	۲۴,۳	۷۳,۶	۴۷,۷	۴,۸	آفریقای زیر صحرای کبیر
..	۰,۵۹۴	۵۳۷	۱۰۶,۱	۲۰,۳	۱۶,۸	۲۷,۴	۶۴,۴	۸۴	۲۸,۷	۶۳,۷	۳۸,۲	۴,۱	کشورهای کمتر توسعه یافته
..	..	..	۶۶,۴	۲۰,۶	۵۰,۳	۵۴,۹	۵۲,۶	۷۵,۸	۵۲,۳	۹۰,۸	۷۴,۳	۲,۷	جزایر کوچک در حال توسعه
..	۰,۴۹۲	۱۷۶	۵۸,۱	۱۷,۷	۵۰,۸	۶۱,۷	۵۱,۵	۷۸	۶۱,۶	۸۲,۷	۷۶,۴	۲,۴	جهان

### محاسبه شاخص فقر چند بعدی

شاخص فقر چند بعدی (MPI) نشان‌دهنده محرومیت از تحصیل، بهداشت و استانداردهای زندگی در سطوح فردی است. این شاخص از داده‌هایی استفاده می‌کند که از نظرسنجی خانوارها بدست می‌آیند و بر خلاف شاخص تطبیقی نابرابری توسعه انسانی تمام داده‌ها باید از یک نظرسنجی استخراج شوند. هر شخص باید نمره محرومیت خود در هر کدام از ۱۰ نشانگر را بیان کند. حداکثر نمره ۱۰۰ درصد است و هر کدام از نشانگرها زمان‌بندی شده‌اند. نظرسنجی‌ها براساس زیر هستند:

- تحصیل: هیچکدام از اعضای خانوار ۵ سال مدرسه را نگذرانده باشد و حداقل یک کودک در سن مدرسه در خانوار باشد که به مدرسه نمی‌رود.
  - بهداشت: داشتن حداقل یک عضو خانواده که دچار سوء تغذیه باشد و یک یا چند کودک در خانوار فوت کرده باشد.
  - استاندارد زندگی: نداشتن برق، عدم دسترسی به آب آشامیدنی سالم، عدم دسترسی به بهداشت کافی، استفاده از سوخت کثیف (فضولات حیوانی، چوب، زغال چوب) برای پخت‌وپز، کف خاکی اتاق‌ها، نداشتن اتومبیل یا هر وسیله نقلیه موتوری با وجود داشتن یکی از این وسایل: دوچرخه، موتورسیکلت، رادیو، یخچال، تلفن، تلویزیون.
- درصدی معادل  $\frac{33}{3}$  و یا بیشتر نشان می‌دهد که خانوار (و افراد آن) از چند بعد فقیر هستند. خانوارهایی با درصد بین ۲۰ و  $\frac{33}{3}$  آسیب‌پذیرند و درصد ۵۰ یا بیشتر نشان‌دهنده فقر شدید چندبعدی است. مقدار MPI محصول اندازه‌گیری نسبت شمار افراد و شدت (با وسعت) فقر است.

شکل ۴: محاسبه شاخص فقر چندبعدی



به خاطر کمبود داده‌های مرتبط شاخص MPI برای ایران محاسبه نشده است. برای بیست کشور اول در رتبه‌بندی HDI این شاخص معنادار نبوده و رتبه بیست و یکم یعنی اسلوونی با شاخص MPI صفر در صدر قرار دارد اما از آنجایی که داده‌ها برای همه کشورها در یکسال در دسترس نیست مقایسه آنها منطقی به نظر نمی‌رسد. تنها اطلاعات مرتبط با ایران ۱/۵ درصد جمعیتی است که با درآمد ۱/۲۵ دلار در روز (بر مبنای برابری قدرت خرید) زیر خط فقر جهانی قرار می‌گیرند.

جدول ۸. شاخص فقر چندبعدی در ایران در مقایسه با چند کشور

جمعیت زیر خط فقر		سهم فقر چندبعدی با محرومیت در خدمات زیست محیطی			جمعیت فقر چندبعدی				شاخص فقر چندبعدی		رتبه HDI	
خط فقر مالی	دلاری برابری قدرت خرید	سوخت مدرن	بهبود بهداشت	آب تمیز	جمعیت در فقر شدید	شدت محرومیت	شماره افراد	شاخص فقر چندبعدی	سال	مقدار		
درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	درصد	هزار	درصد	درصد	درصد	سال	
۲۰۰۰	۲۰۰۹	۲۰۰۰	۲۰۰۹	۲۰۰۰	۲۰۰۹	۲۰۰۰	۲۰۰۹	۲۰۰۰	۲۰۰۹	۲۰۰۰	۲۰۰۹	
۱,۵	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
گروه‌های HDI												
..	..	۰,۰	۰,۱	۰,۱	۰,۰	۲	۳۵,۳	۲۰	۰,۶	۰,۰۰۲	۲۰۰۳	خیلی بالا - امارات متحده عربی
۲۱,۴	۳۸	..	۱,۱	۱	۰,۲	۷	۳۹,۳	۵۰۷۵	۲,۷	۰,۰۱۱	۲۰۰۶	بالا - برزیل
۲۳,۲	۲۶,۲	۲۲,۱	۱۶,۹	۲,۶	۸,۵	۱۷,۲	۴۳,۹	۱۹۷	۲۷,۲	۰,۱۱۹	۲۰۱۰	متوسط - بوتان
۲۲,۳	۲۲,۶	۴۰,۵	۳۲,۱	۶,۹	۲۷,۴	۱۱	۵۳,۴	۸۱۲۳۶	۴۹,۴	۰,۲۶۴	۲۰۰۷	پایین - پاکستان

## ابعاد توسعه انسانی

### ۱. پایداری محیط زیستی

این شاخص از مولفه‌های زیر تشکیل می‌شود:

- پس‌انداز خالص تطبیقی: نرخ پس‌انداز در اقتصاد است که سرمایه‌گذاری در سرمایه انسانی، نابودی منابع طبیعی و خسارات ناشی از آلودگی را دربر می‌گیرد.
- اثر اکولوژیکی: مقدار دریا و زمینی که از نظر زیست‌شناسی مولد است و می‌تواند برای تولید منابع مصرف شده و جذب موارد بازمانده بکار رود.
- شاخص عملکرد زیست محیطی: شامل ۲۵ نشانگر عملکردی در ۱۰ گروه سیاستی است که بهداشت عمومی محیط زیست و پویایی اکوسیستم را دربردارند.
- ذخایر اولیه انرژی: درصدی از کل انرژی که از سوخت‌های فسیلی و سوخت‌های تجدیدپذیر تامین می‌شود. انرژی هسته‌ای در این گروه‌ها قرار نمی‌گیرد.
- تصاعد دی‌اکسید کربن و گازهای گلخانه‌ای سرانه: میزان تصاعد تقسیم بر جمعیت در نیمه سال است.
- آلودگی شهری: ذراتی که کمتر از ۱۰ میکرون قطر دارند و می‌توانند وارد سیستم تنفسی شوند. این میزان در مناطق دارای ۱۰۰ هزار ساکن و یا بیشتر اندازه‌گیری می‌شود.
- نابودی منابع طبیعی: کاهش منابع طبیعی بر مبنای ارزش پولی به عنوان درصدی از کل درآمد ناخالص ملی
- نابودی آب تازه: میزان کل آب تازه‌ای که به عنوان درصدی از منابع آبی تجدیدپذیر در طول سال مصرف می‌شود.
- مناطق جنگلی: درصدی از زمین‌های بیش از ۰/۵ هکتار با درختانی بلندتر از ۵ متر و تراکم بیش از ۱۰ درصد.
- تغییر در مساحت جنگل (برحسب درصد)
- گونه‌های در معرض خطر: درصدی از جانوران که توسط سازمان حفاظت از طبیعت در طبقه‌های در معرض خطر جدی، در معرض خطر و آسیب‌پذیر قرار گرفته‌اند.

جدول ۹. مقایسه پایداری محیط زیستی ایران با مناطق و جهان

نابودی منابع طبیعی و دگرگونی زیستی					آلودگی		تصاعد عددی اکسید کربن سرانه		عرضه اصلی انرژی		اندازه‌های ترکیبی پایداری			رتبه HDI
گونه‌های در معرض خطر	تغییر در مناطق جنگلی	مناطق جنگلی	کاهش آب تازه	نابودی منابع طبیعی (درصد) (GNI)	آلودگی شهری (میکروگرم در مترمربع)	تصاعد سرانه گازهای گلخانه‌ای	میانگین رشد سالانه (%)	تن	سوخت تجدید پذیر	سوخت فسیلی (درصد از کل)	شاخص عملکرد محیطی	آثار اکولوژیکی (هکتار سرانه)	پس‌انداز خالص تطبیقی	
۲۰۱۰	-۲۰۱۰ ۲۰۰۸	۲۰۰۸	-۲۰۱۰ ۲۰۰۳	۲۰۰۹	۲۰۰۸	۲۰۰۵	-۲۰۰۸ ۱۹۷۰	۲۰۰۸	۲۰۰۷	۲۰۰۷	۲۰۱۰	۲۰۰۷	-۲۰۰۹ ۲۰۰۶	
۹	۰٫۰	۶٫۸	۶۷٫۷	۱۷٫۹	۵۵	۲٫۱	۲٫۲	۷٫۳	۰٫۷	۹۹٫۴	۶۰٫۰	۲٫۷	..	جمهوری اسلامی ایران
گروه‌های HDI														
۱۴	۱٫۲	۵٫۸	..	۰٫۸	۲۴	۲٫۷	۰٫۳	۱۱٫۳	۷٫۲	۸۱٫۹	۶۸٫۲	۵٫۹	۶٫۶	خیلی بالا
۱۱	-۳٫۴	۱۰٫۲	..	۸٫۷	۳۰	۲٫۹	۱٫۸	۵٫۹	۱۵٫۹	۸۱٫۲	۶۳٫۵	۳٫۱	۵	بالا
۱۳	۸٫۳	۲٫۹	..	۴٫۴	۶۱	۱٫۲	۳٫۹	۳٫۲	۲۲٫۲	۷۷٫۳	۵۰٫۳	۱٫۶	۲۷٫۲	متوسط
۸	-۱۳٫۹	۱٫۶	..	۸٫۷	۶۹	..	۰٫۶	۰٫۴	..	..	۴۶٫۳	۱٫۲	..	پایین
مناطق														
۱۰	۱٫۸	۱٫۱	..	..	۸۹	۱٫۵	۲٫۳	۴٫۶	۱۰٫۹	۸۸٫۹	۵۶٫۴	۲٫۱	..	کشورهای عرب
۱۳	۱۲٫۶	۸٫۵	..	..	..	..	۴٫۲	۴٫۲	..	..	..	..	..	جنوب آسیا و اقیانوسیه

شاخص توسعه انسانی و مقام ایران در جایگاه جهانی ۲۳

۹	..	۲۴,۳	..	۶,۸	۲۵	۲,۹	..	۷,۸	۶,۷	۸۷,۷	۶۰,۴	۳,۵	۴,۷	اروپا و آسیای میانه
۱۱	-۷,۵	۱۲,۲	..	..	۳۳	۲,۷	۱,۵	۲,۹	۳۰,۴	۶۹,۲	۶۵,۲	۲,۶	۶,۲	آمریکای لاتین و کارائیب
۱۲	-۱,۳	۵,۵	۳۰,۱	۶,۲	۷۰	۰,۸	۳,۴	۱,۵	۲۹,۷	۶۹,۸	۴۹,۰	۱,۰	۲۲,۹	جنوب آسیا
۷	-۱۳,۸	۱,۶	..	۹,۸	۴۳	..	۰,۲	۰,۹	..	..	۴۵,۷	۱,۳	۴,۷	آفریقای زیر صحرای کبیر
۸	-۱۲,۲	۲	..	۱۰	۶۸	..	۰,۱	۰,۲	..	..	۴۶,۷	۱,۲	..	کشورهای کمتر توسعه یافته
۱۵	۱,۱	۱۴,۲	..	..	..	..	۱,۹	۲,۶	..	..	..	....	..	جزایر کوچک در حال توسعه
۱۲	-۱,۲	۱,۷	..	۲,۴	۵۲	۱,۷	۲,۵	۴,۴	۲۵,۱	۷۲,۳	۵۴,۴	۲,۴	۱۸,۳	جهان

## ۲. تاثیر تهدیدهای زیست محیطی بر توسعه انسانی

• درصد جمعیت زیر ۵ سال که دو انحراف معیار یا بیشتر زیر میانه قد سنی جمعیت مرجع قرار می‌گیرند.

- شمار مرگ و میر ناشی از فجایع طبیعی
- افراد آسیب دیده از فجایع طبیعی شامل بی‌خانمان‌ها، مجروحان و افراد جابجا

شده

- مرگ و میر ناشی از آب آلوده، هوای آلوده در محیط‌های بسته و باز، مالاریا
- درصد جمعیتی که در مناطق و زمین‌های دارای کیفیت بسیار پایین (از نظر بهداشت، مقدار آب و دگرگونی‌های زیستی) زندگی می‌کنند.



جدول ۱۰. مقایسه ایران از نظر تهدیدهای زیست محیطی بر توسعه انسانی

رتبه HDI	جمعیت زیر ۵ سال میتلا به		تاثیر فجایع طبیعی				مرگ به خاطر			
	قد کوتاه	کم وزن	شمار مرگ و میر	جمعیت تحت تاثیر	آلودگی هوا	آلودگی هوا در فضای بسته	آلودگی هوا در فضای باز	مالاریا	تب دانگ	جمعیت ساکن در زمین مناسب %
	-۲۰۰۹ ۲۰۰۰	-۲۰۰۹ ۲۰۰۰	۲۰۰۱/۲۰۱۰	۲۰۰۱/۲۰۱۰	۲۰۰۴	۲۰۰۴	۲۰۰۴	۲۰۰۹	-۲۰۱۰ ۲۰۰۱	۲۰۱۰
جمهوری اسلامی ایران	..	..	۱	۲۱۵۶	..	۴	۱۳۲	۰٫۰	..	۲۵٫۱
گروههای HDI										
خیلی بالا	..	..	۸	۲۳۳۱	..	..	۱۵۰	..	..	۳٫۲
بالا	..	..	۷	۴۸۹۰	..	..	۱۵۹	..	..	۷٫۴
متوسط	۳۵٫۷	۲۴٫۷	۲	۵۴۴۴۴	۳۱۲	۳۵۷	۱۵۶	۱٫۸	..	۱۰٫۰
پایین	۴۳٫۸	۲۸٫۳	۱۴	۱۹۲۲۱	۱۰۳۵	۶۹۶	۹۱	۹۲٫۵	..	۱۸٫۸
مناطق										
کشورهای عرب	۲۹٫۸	۱۵٫۲	۱	۴۵۲۹	..	..	۱۴۶	..	..	۲۴٫۹
جنوب آسیا و اقیانوسیه	..	..	۹	۶۹۶۴۸	۸۴	..	..	..	..	..
اروپا و آسیای میانه	..	..	۱۳	۲۳۵۷	..	..	۲۴۰	..	..	۸٫۶
آمریکای لاتین و کارائیب	۱۵٫۸	۴٫۴	۳	۸۷۴۱	۱۰۴	..	۱۰۳	۰٫۲	۰	۵٫۳
جنوب آسیا	۴۶٫۸	۴۱٫۲	۲	۳۶۳۳۶	۴۴۳	۴۲۴	۱۰۹	۰٫۷	۰	۹٫۹
آفریقای زیر صحرای کبیر	۴۲٫۹	۲۴٫۵	۱	۱۶۹۶۶	۱۲۸۶	۷۹۸	۷۰	۱۴۳٫۷	..	۲۲٫۱
کشورهای کمتر توسعه یافته	۴۵٫۵	۲۹٫۶	۲۰	۲۳۳۵۷	۱۱۵۱	۷۹۴	۶۳	۹۹٫۰	..	۲۳٫۳
جزایر کوچک در حال توسعه	..	..	۱۶	۲۵۳۰۰	..	..	..	..	..	..
جهان	..	..	۶	۳۲۵۷۵	..	..	۱۴۵	..	..	۱۰٫۱

### ۳. درک رفاه و محیط زیست

داده‌های مرتبط با این بعد توسعه انسانی از طریق نظرسنجی در کشورها بدست می‌آیند. از روش‌های کنترل کیفیت برای اطمینان از انتخاب تصادفی افراد در خانوارها و اعتبار نظرسنجی‌ها استفاده می‌شود. نظرسنجی‌ها موارد زیر را دربر می‌گیرند:

- رضایت کلی از زندگی: اگر زندگی را نردبانی با ده پله در نظر بگیریم که در آن پله دهم نشان‌دهنده بهترین زندگی ممکن باشد فرد باید پاسخ دهد در کدام پله قرار دارد.

- انسان عامل گرمایش جهانی: از کسانی که اطلاعاتی در این زمینه دارند پرسیده می‌شود آیا آنها انسان را عامل افزایش دمای کره زمین می‌دانند؟

- تهدید گرمایش جهانی تا چه اندازه جدی است؟

- فعالیت در گروه‌های محیط زیستی

- رضایت از دولت در کاهش تصاعد

- رضایت از اقدامات حفظ محیط زیست

- رضایت از کیفیت هوا

- رضایت از کیفیت آب

جدول ۱۱. مقایسه ایران با مناطق و جهان از نظر درک رفاه و محیط زیست

رتبه HDI	رفاه			محیط زیست				
	رضایت کلی از زندگی	انسان عامل گرمایش جهانی	تهدید گرمایش جهانی	فعالیت در گروه‌های محیط زیستی	رضایت از دولت در کاهش تصاعد	رضایت از اقدامات حفظ محیط زیست	رضایت از کیفیت هوا	رضایت از کیفیت آب
۲۰۱۰-۲۰۰۶	۲۰۱۰-۲۰۰۶	۲۰۱۰-۲۰۰۶	۲۰۱۰-۲۰۰۶	۲۰۱۰-۲۰۰۶	۲۰۱۰-۲۰۰۶	۲۰۱۰-۲۰۰۶	۲۰۱۰-۲۰۰۶	۲۰۱۰-۲۰۰۶
۵,۱	۶۱,۷	۷۷,۶	۹,۲	..	۵۵,۲	۶۶,۶	۵۸,۴	..
گروه‌های HDI								
خیلی بالا	۶,۷	۵۴,۴	۶۶,۳	..	..	۸۱,۷	۸۷,۲	..
بالا	۵,۹	۶۲,۳	..	..	..	۶۷,۵	۶۷,۰	..
متوسط	۴,۹	۵۲,۱	۶۲,۲	..	..	۷۷,۲	۶۹,۸	..
پایین	۴,۷	۴۹,۶	۷۸,۴	..	..	۷۶,۷	۵۱,۸	..
مناطق								
کشورهای عرب	۵,۰	۴۸,۲	۶۹,۱	..	..	۳۷,۳	۶۹,۷	۶۲,۸
جنوب آسیا و اقیانوسیه	..	..	..	..	..	..	..	..
اروپا و آسیای میانه	۵,۳	۴۷,۶	۶۲,۸	..	..	۳۰,۸	۶۷,۱	۶۳,۲
آمریکای لاتین و کارائیب	۶,۵	۷۲,۸	۹۴,۸	۸,۸	..	۴۶,۳	۷۱,۸	۷۴,۶
جنوب آسیا	۵,۰	۴۹,۷	۸۲,۶	۱۱,۶	..	۴۳,۶	۷۸,۸	۶۲,۹
آفریقای زیر صحرای کبیر	۴,۴	۴۹,۵	..	..	..	۴۴,۵	۷۵,۷	۴۶,۶
کشورهای کمتر توسعه یافته	۴,۴	..	..	..	..	۴۵,۵	۷۶,۸	۵۲,۶
جزایر کوچک در حال توسعه	..	..	..	..	..	..	..	..
جهان	۵,۳	۵۲,۵	۶۷,۹	..	..	۵۱,۶	۷۶,۵	۶۹,۲

#### ۴. تحصیل و سلامت

- نرخ سواد بزرگسالان: درصد جمعیت بالای ۱۵ سال که در زندگی روزمره خود قادر به خواندن، درک و نوشتن جملات کوتاه هستند.
- نسبت ناخالص ثبت نام در هر مقطع تحصیلی به جمعیتی که از نظر سنی باید در آن مقطع ثبت نام کنند.
- نسبت دانش‌آموز به معلم در مقطع ابتدایی
- درصد معلمان آموزش دیده در مقطع ابتدایی که قبل یا حین تدریس برای کار خود آموزش می‌بینند.

• درصد کودکان سه ساله‌ای که مراحل سه گانه واکسن علیه دیفتی و سرخک را دریافت نکرده‌اند.

• احتمال مرگ نوزادان تا ۵ سالگی به ازای هر هزار تولد

• احتمال مرگ افراد بزرگتر از ۱۵ سال قبل از ۶۰ سالگی به ازای هر ۱۰۰۰

بزرگسال

• درصد افراد بزرگتر از ۱۵ سال مبتلا به HIV

• امید به زندگی در بدو تولد: میانگین سال‌هایی که فرد انتظار دارد در سلامت

کامل زندگی کند.

جدول ۱۲. مقایسه تحصیل و سلامت در ایران، جهان و مناطق

رتبه HDI	تحصیل												رتبه HDI
	نسبت ناخالص ثبت نام						منابع تحصیلی ابتدایی		سلامت				
	ابتدایی	دبیرستان	بالتر	نسبت دانش آموز به معلم	معلمان آموزش دیده	نسبت	تبود واکسن برای یکساله‌ها	مرگ و میر	میزان HIV		سال		
۲۰۰۵-۲۰۱۰	۲۰۰۱-۲۰۱۰	۲۰۰۱-۲۰۱۰	۲۰۰۱-۲۰۱۰	۲۰۰۵-۲۰۱۰	۲۰۰۵-۲۰۱۰	۲۰۰۹-۲۰۰۹	زیر ۵ سال	بزرگسال مرد	زن	مرد	سال		
۸۵,۰	۱۰۲,۸	۸۳,۱	۳۶,۵	۲۰,۳	۹۸,۴	۱	۳۱	۱۴۴	<0.1	<0.1	۲۰۰۷	جمهوری اسلامی ایران	
گروه‌های HDI													
....	۱۰۲,۷	۹۹,۷	۷۲,۹	۰	..	۵	۶	۱۱۴	..	..	۷۲	خیلی بالا	
۹۳,۲	۱۱۰,۳	۹۰,۴	۴۹,۳	۰	..	۵	۱۹	۲۲۳	..	..	۶۴	بالا	
۸۱,۹	۱۱۳,۳	۶۹,۷	۲۰,۵	۰	..	۱۸	۴۴	۲۰۴	..	..	۶۱	متوسط	
۵۹,۸	۹۶,۵	۳۵,۰	۶,۲	۰	..	۲۸	۱۱۷	۳۴۶	..	..	۴۸	پایین	
مناطق													
۷۲,۹	۹۵	۶۶,۵	۲۵,۸	۰,۰	..	۱۶	۱۸	۴۹	..	..	۵۹	کشورهای عرب	
۹۳,۵	۱۱۲,۳	۷۶,۹	۲۴,۹	۰,۰	..	۷	۹	۱۶۸	..	..	۶۴	جنوب آسیا و اقیانوسیه	
۹۸	۹۸,۵	۹۰,۷	۵۷,۱	۰,۰	..	۴	۱۹	۲۸۱	..	..	۶۲	آمریکای لاتین و کارائیب	
۹۱	۱۱۶,۸	۹۰,۷	۴۲,۷	۰,۰	۹۱,۷	۸	۲۲	۱۸۱	..	..	۶۵	اروپا و آسیای میانه	
۶۲,۸	۱۰۹,۸	۵۵,۹	۱۳,۱	۰,۰	۷۷,۱	۲۷	۲۵	۲۴۵	..	..	۵۶	جنوب آسیا	
۶۱,۶	۱۰۰,۲	۳۵,۳	۵,۹	۰,۰	۷۶,۰	۳۰	۱۲۹	۴۳۰	..	..	۴۵	آفریقای زیر صحرای کبیر	
۵۹,۲	۹۹,۶	۳۵,۶	۵,۷	۰,۰	..	۲۱	۲۳	۳۵۷	..	..	۴۹	کشورهای کمتر توسعه یافته	
..	۹۵,۱	۷۶,۹	۵۱,۶	۰,۰	..	۲۴	۵۷	۲۰۷	..	..	۶۱	جزایر کوچک در حال توسعه	
۸۰,۹	۱۰۶,۹	۶۸,۴	۲۷,۶	۰,۰	..	۱۸	۱۸	۲۱۱	..	..	۶۱	جهان	

## ۵. جمعیت و اقتصاد

### • جمعیت کشور یا منطقه در ابتدای جولای

• میانگین رشد سالانه جمعیت

• جمعیت شهری

• سن میانه: سنی که ۵۰ درصد جمعیت بالاتر و ۵۰ درصد دیگر زیر آن قرار دارند.

• نسبت وابستگی: نسبت جمعیت ۰-۱۴ سال و بالای ۶۵ سال به جمعیت ۱۵-۶۴

سال

• تولید ناخالص داخلی سرانه بر مبنای برابری قدرت خرید با دلار

• سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی خالص (درصدی از GDP)

• کمک‌های توسعه‌ای دریافتی خالص به شکل وام و یا کمک بلاعوض به منظور

اهداف توسعه به عنوان درصدی از GDP

• جریان پول بازگشتی: پولی که مهاجران به کشور خود می‌فرستند (درصدی از

GDP)

• هزینه عمومی برای تحصیل: هزینه کلی جاری و سرمایه‌ای برای تحصیل

(درصدی از GDP)

• هزینه کلی برای بخش سلامت: هزینه‌های پیشگیری و درمان، تنظیم خانواده؛

تغذیه و کمک‌های اضطراری

جدول ۱۳. مقایسه ایران در بخش جمعیت و اقتصاد با مناطق و جهان

اقتصاد						جمعیت							رتبه HID
هزینه کل در سلامت	هزینه عمومی در تحصیل	بورس پول از خارج	کمک‌های رسمی توسعه‌ای خالص	سرمایه گذاری مستقیم خارجی خالص	GDP سرانه	نسبت وابستگی	سن میانه	شهری	میانگین رشد سالانه		کل (میلیون)		
۲۰۰۹	۲۰۰۶-۲۰۰۹	۲۰۰۹	۲۰۰۹	۲۰۰۹	۲۰۰۹	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۰-۲۰۱۵ /	۱۹۹۰-۱۹۹۵ /	۲۰۰۳	۲۰۰۱	
۵،۵	۵،۵	۰،۳	۰،۰	۰،۹	۱۱۵۵۸	۳۸،۹	۲۷،۱	۷۱،۳	۱،۰	۱،۷	۸۴،۴	۷۴،۸	جمهوری اسلامی ایران
گروه‌های HDI													
۱۱،۲	۱۱،۹	۰،۳		۱،۸	۳۵۷۶۸	۳۹،۹	۳۹،۴	۷۸،۳	۰،۵	۰،۷	۱۲۱۸،۵	۱۱۲۹،۵	خیلی بالا
۶،۷	۶،۵	۱،۲	۰،۳	۲،۵	۱۲۸۶۱	۴۶،۷	۳۰،۵	۷۵،۷	۰،۸	۱،۱	۱۰۸۲،۵	۹۷۲،۹	بالا
۴،۵	۴،۶	۲،۲	۰،۵	۲،۲	۵۰۷۷	۴۸،۱	۲۸،۹	۴۱،۳	۱،۰	۱،۶	۴۰۸۷،۶	۳۵۴۵،۵	متوسط
۵،۱	۵،۰	۵،۱	۸،۷	۲،۷	۱۶۷۱	۷۷،۷	۱۹،۸	۳۳،۹	۲،۲	۲،۸	۱۸۵۷،۲	۱۲۵۹،۷	پایین
مناطق													
۵،۳	۵،۰	۲،۷	۱،۹	۳،۲	۸۲۵۶	۶۱،۹	۲۳،۲	۵۶،۷	۲،۰	۲،۴	۴۹۶،۹	۳۶۰،۷	کشورهای عرب جنوب
۴،۳	۴،۴	۱،۴	۰،۴	۱،۹	۶۲۲۷	۴۱،۵	۳۲،۳	۴۶،۱	۰،۶	۱،۳	۲۱۳۵،۳	۱۹۷۸،۵	جنوب آسیا و اقیانوسیه
۶،۳	۶،۴	۱،۴	....	۳،۴	۱۴۲۴۴	۴۳،۳	۳۴،۹	۶۴،۶	۰،۲	۰،۳	۴۹۱،۳	۴۸۰،۵	اروپا و آسیای میانه
۷،۶	۷،۷	۱،۵	۰،۴	۲،۱	۱۰۳۷۹	۵۳،۰	۲۷،۵	۷۹،۸	۱،۱	۱،۷	۶۹۶،۰	۵۹۱،۲	آمریکای لاتین و کارائیب
۴،۱	۴،۰	۴،۵	۱،۴	۲،۱	۳۳۶۸	۵۵،۷	۲۴،۶	۳۲،۰	۱،۴	۲،۱	۲۱۴۱،۸	۱۷۲۸،۵	جنوب آسیا
۶،۲	۶،۴	۲،۲	۹،۹	۳،۷	۲۱۸۱	۸۳،۵	۱۸،۶	۳۷،۷	۲،۴	۲،۷	۱۳۵۳،۸	۸۷۷،۶	آفریقای زیر صحرای کبیر
۵،۶	۵،۴	۵،۲	۱۲،۰	۳،۲	۱۳۷۹	۷۶،۳	۱۹،۷	۲۹،۷	۲،۲	۲،۷	۱۲۵۶،۸	۸۵۱،۱	کشورهای کمتر توسعه یافته
۷،۰	۵،۶	۶،۷	۳،۷	۳،۹	۵۲۴۱	۵۹،۰	۲۶،۶	۵۲،۰	۱،۱	۱،۵	۶۳،۸	۵۳،۲	جزایر کوچک در حال توسعه
۶،۰	۱۰،۲	۰،۷	۲،۲	۲،۳	۱۰۷۱۵	۵۲،۲	۲۹،۲	۵۰،۸	۱،۱	۱،۵	۸۳۱،۴	۶۹۷۴،۰	جهان





## فرجام

شاخص توسعه انسانی اهمیت سرمایه‌گذاری در سرمایه اجتماعی، آموزش، علم، فرهنگ، ورزش‌های عمومی و مراقبت‌های بهداشتی را در راهبردهای توسعه اقتصادی و کیفیت زندگی نشان می‌دهد. از همه بیشتر، این مطلب اهمیت نظام ارزشی هر کشور را مطرح می‌سازد. موضوعی که پیش پا افتاده تلقی و گاهی اوقات از آن اجتناب می‌شود اما حقایق این فرضیه را تایید می‌کنند و واقعیت علمی آن نیز باید تبیین گردد تا توجه بیش تری به آن جلب شود. به هر حال باید قبول کرد که بر خلاف انکار دیگران سیاست‌های اجتماعی که از افراد محروم حمایت مالی انجام می‌دهند باعث می‌شوند سطوح توسعه بالاتر برود. اگر نابرابری درآمدی در حد خاص نگه داشته شود و توزیع بودجه به صورتی باشد که از افراد دارای درآمد بالا مالیات بیشتری گرفته شود و سرمایه‌گذاری عمومی در بخش انسانی و سرمایه اجتماعی تقویت گردد نتایج آن سریع و ملموس خواهد بود. این مطلب هم در مورد کشورهای ثروتمند اسکانندیناوی و هم در مورد کشورهای در حال توسعه صدق می‌کند. حتی در کشورهای فقیر و کمتر توسعه یافته، توزیع متوازن درآمدها باعث تقویت سرمایه اجتماعی گشته و سطح رضایت مردم از کار و زندگی را بالاتر می‌برد. کاهش مرگ و میرها، یا افراد بی‌سواد یا افزایش فرصت‌های شغلی می‌توانند به زندگی بهتر منجر شوند و شاخص توسعه انسانی را چند رقم بالاتر ببرند. ارزش‌ها و سیاست بسیار موثر هستند. آنها انگیزه ایجاد می‌کنند و این به نوبه

خود تعیین می‌کند که مردم انجام چه کارهایی را دوست دارند و چه کارهایی را نه. نشانگر سرمایه انسانی نسبت به تولید ناخالص داخلی اطلاعات بیشتری ارائه می‌دهد اما نابرابری درآمد را در نظر نمی‌گیرد. رابطه همبستگی خاصی بین توزیع درآمد و دسترسی به تحصیل و مراقبت بهداشتی وجود دارد.

متأسفانه جنجال‌های سیاسی و رسانه‌های ناآگاه کار دیگری انجام می‌دهند. آنها عوام را تحریک می‌کنند انگار که تحولات قیمت‌ها در بازار نقش مهمی در زندگی مردم دارد. این کار توجه مردم را از مسائل مهمتر منحرف می‌سازد و فرصت‌هایی را برای سفته‌بازان ایجاد می‌کند. مردم درگیر قصه پایان ناپذیر تغییر نرخ ارز می‌شوند. شمار زیادی از مردم می‌دانند که نرخ ارز هر روز چه اندازه تغییر می‌کند بدون این که این دانش فایده‌ای داشته باشد اما تعداد اندکی از سیاستمداران از HDI یا سایر شاخص‌های رفاه اطلاع دارند. شاخص‌هایی که در راهبردهای آنها باید مورد توجه قرار گیرند. اقتصاددانان، تحلیل‌گران، مفسران رسانه‌ای و سیاستمداران این روند را دامن می‌زنند. آنها درباره موضوعاتی مانند بازار کار دارای کسش، رقابت در هزینه‌ها، کاهش بودجه‌های بیش از حد، ساده‌سازی نظام مالیاتی و حذف موانع اداری صحبت می‌کنند.

مشکل هنگامی پیچیده‌تر می‌شود که فرض کنیم هدف مطلوب افزایش GDP نیست بلکه ارتقای سرمایه اجتماعی است که توسط شاخص توسعه سرمایه انسانی (HDI) سنجیده می‌شود. در این حالت قضاوت‌های اجتماعی و سیاسی نقش عمده‌ای دارند و می‌توانند تفاوت ایجاد کنند. به عنوان مثال ایران آرزو دارد به کشوری توسعه یافته تبدیل شود و می‌تواند این آرزو را در طول یک نسل تحقق بخشد. اما لزوماً اینطور نیست. عوامل زیادی در این کار نقش دارند. می‌توانیم HDI را به عنوان هسته فعالیت‌های توسعه در نظر بگیریم. در تدوین استراتژی درازمدت دولت و مردم با این سوال مواجه هستند که چه چیز با چه سرعت و با چه ترتیبی باید افزایش یابد. همچنین تامین مالی این افزایش از چه منبعی باید انجام پذیرد.

فرض کنیم که می‌خواهیم به سطحی از توسعه با شاخص  $HDI=0/905$  برسیم.

بدان معنا که سطح رفاه زندگی را مطابق زندگی مردم آلمان کنیم. برای تحقق این هدف چندین راه وجود دارد. ما در اینجا سه مورد فرضی را تحت بررسی قرار می‌دهیم:

- افزایش سطح GDP با حفظ وضعیت بهداشت و تحصیل
- افزایش GDP و افزایش سطح ثابت نام در مراکز آموزشی و حفظ سطح بهداشت در وضعیت کنونی
- جهشی رو به جلو در بهداشت عمومی که امید به زندگی را بالا ببرد در حالی که درآمد و تحصیل در سطح کنونی حفظ می‌شوند.

کدام را انتخاب کنیم؟ ممکن است کسی بگوید افزایش تولید. چرا که GDP بالاتر به معنای تولید ثروتی است که می‌توان از آن در تحصیل و بهداشت بهره برد. کسی دیگر ممکن است بگوید افزایش هزینه تحصیل چرا که افراد تحصیل کرده و خردمند در طول زمان GDP را افزایش می‌دهند و پول بیشتری برای مراقبت‌های بهداشتی فراهم می‌سازند. سومین فرد ممکن است بهداشت را به عنوان اولویت اول معرفی کند با این استدلال که اگر ما سالم باشیم بهره‌وری نیروی کار بالا می‌رود، GDP افزایش می‌یابد و با گذشت زمان پول بیشتری برای تحصیل فراهم می‌گردد. واضح است که همه دوست دارند بهترین استفاده را از هر وضعیتی ببرند.

باید موارد زیادی را در نظر داشت. در فرایندهای واقعی اجتماعی و اقتصادی گزینه‌ها آنقدر واضح نیستند. در مثال‌های ما گزینه‌ها واقعی نیستند چرا که باید پول زیادی صرف تحصیل شود تا بعدها تحصیل بتواند تولید را افزایش دهد. در مورد بهداشت نیز همین مطلب صادق است. در همه این موارد باید برای بهبودی و اصلاح پول خرج کرد تا بتوان بعدها پول بدست آورد. شاید بتوان در کوتاه مدت کاربرد بودجه را تغییر داد و یا از کسر بودجه برای اهداف کمک به توسعه بهره جست اما این راه توسعه درازمدت نیست. راه‌حل‌های عملی باید همه جوانب را دربر داشته باشند. می‌توان هر کدام از موارد را تاحدی لحاظ کرد تا راهبردی برای توسعه متوازن اجتماعی پیشنهاد نمود که در آن افزایش HDI در طول زمان و بر مبنای رشد همزمان سه عامل اتفاق

بیفتد.

انتخاب چنین مسیری می‌تواند از لحاظ سیاسی، حقوقی، اقتصادی، مالی، و سازمانی نتایج عملی بزرگی ایجاد کند. باید قانون‌گذاری انجام گیرد. سیاست‌های بودجه و مالیاتی خاصی باید اعمال شوند. تصمیمات زیادی در زمینه فنی و اجرایی باید اتخاذ شوند. از همه مهمتر، باید روشی جامع اتخاذ شود که از یک طرف بر نظریه اقتصادی محکمی استوار باشد و از طرف دیگر مطابق توافق اجتماعی باشد که درباره اهداف توسعه در یک زمان خاص ایجاد شده است. آیا این موضوعات را می‌توان در مجلس مورد بحث قرار داد؟ چند نفر از نمایندگان مجلس می‌توانند واقعیت این مشکل را درک کنند؟ هنگام تبلیغات انتخاباتی همه صاحب‌نظر هستند اما نمی‌توانند تصمیمات مناسب را در زمان خاص خود اتخاذ کنند. توسعه اقتصادی-اجتماعی مستلزم صرف هزینه عمومی است و این موضوع در بحث مجلس می‌گنجد. اما چند نفر از نمایندگان مجلس هستند که به این مسائل پیچیده می‌پردازند و منافع سیاسی خود را ندیده می‌گیرند؟ آنها باید اندیشه خود را صرف مسائل جدی کنند اما توسعه در یک چارچوب زمانی مطرح می‌شود که از دوره نمایندگی فراتر می‌رود و به توازن اجتماعی، زیست محیطی، اقتصادی و مالی نیازمند است.

واقعیت بسیار پیچیده‌تر از این نمونه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است. روش مدیریت توسعه اقتصادی-اجتماعی و حتی روش اندازه‌گیری آن تا مدت‌ها مورد بحث خواهد بود. سطح توسعه آن چیزی است که اقتصاد را زیبا می‌سازد اما مفهوم زیبایی مفهومی گسترده است. ما می‌توانیم چیزهایی را زیبا ببینیم اما برای گفتن دلیل آن دچار مشکل هستیم. آیا ما باید ثروت را از نظر کمی اندازه‌گیری کنیم (و چگونه؟) و آن را با فقر مقایسه نماییم؟ آیا دراز بودن عمر مهم است و یا رضایت اجتماعی؟ چگونه می‌توان کیفیت زندگی و یا رضایت انسان‌ها را اندازه گرفت؟ این سؤالات از مرزهای علوم اقتصادی فراتر می‌روند اما ارزش مطرح شدن دارند چرا که هر رشته‌ای هنگامی جالب‌تر می‌شود که با علوم دیگر در ارتباط باشد.

## ضمایم

گروه‌بندی مناطق و کشورها در جدول:

- دولت‌های عربی: الجزایر، بحرین، جیبوتی، مصر، عراق، اردن، کویت، لبنان، لیبی، مراکش، فلسطین اشغالی، عمان، قطر، عربستان سعودی، سومالی، سودان، سوریه، تونس، امارات متحده عربی، یمن
- آسیای شرقی و اقیانوسیه: کامبوج، چین، فیجی، اندونزی، کیریباتی، جمهوری دموکراتیک کره، جمهوری دموکراتیک خلق لائو، مالزی، جزایر مارشال، ایالات فدرال میکرونزی، مغولستان، میانمار، نورو، پالائو، گینه نو، پاپوا، فیلیپین، ساموا، جزایر سلیمان، تایلند، تیمور، تونگا، تووالو، وانواتو، ویتنام
- اروپا و آسیای مرکزی: آلبانی، ارمنستان، آذربایجان، بلاروس، بوسنی هرزگوین، بلغارستان، کرواسی، قبرس، جمهوری چک، استونی، گرجستان، مجارستان، قزاقستان، لاتویا، لیتوانی، جمهوری مالدوا، مونته‌نگرو، لهستان، رومانی، روسیه، صربستان، اسلواکی، اسلونی، تاجیکستان، مقدونیه، ترکیه، ترکمنستان، اوکراین، ازبکستان
- آمریکای لاتین و کارائیب: آنتیگوا و باربادا، آرژانتین، باهاما، باربادوس، بلیز، بولیوی، شیلی، کلمبیا، کاستاریکا، کوبا، دومینیکا، جمهوری دومینیکن، اکوادور، السالوادور، گرانادا، گواتمالا، گویان، هائیتی، هندوراس، جامائیکا، مکزیک، نیکاراگوئه، پاناما، پاراگوئه، پرو، سنت کیس و نویس، سنت لوسیا، سنت وینسنت، سورینام، ترینیداد و توباگو، اروگوئه، جمهوری ونزوئلا

- آسیای جنوبی: افغانستان، بنگلادش، بوتان، هند، جمهوری اسلامی ایران، مالدیو، نپال، پاکستان، سری‌لانکا
- آفریقای زیر صحرای کبیر: آنگولا، بنین، بوتسوانا، بورکینافاسو، برون‌دی، کامرون، کیپ وردی، جمهوری آفریقای مرکزی، چاد، کومورو، کنگو، جمهوری دموکراتیک کنگو، ساحل عاج، گینه استوایی، اریتره، اتیوپی، گامبیا، گابون، غنا، گینه، گینه بیسائو، کنیا، لسوتو، لیبیا، ماداگاسکار، مالاوی، مالی، موریتانی، موریتوس، موزامبیک، نامیبیا، نیجر، نیجریه، رواندا، سائوتوم، سنگال، سی‌شل، سیرالئون، آفریقای جنوبی؛ سوازیلند، تانزانیا، توگو، اوگاندا، زامبیا، زیمبابوه

جدول شاخص توسعه انسانی در ایران و نشانگرهای آن

مقدار	نشانگر
۳	هزینه سلامت عمومی (درصدی از GDP)
۳۱	نرخ مرگ و میر زیر ۵ سال (از ۱۰۰۰ تولد)
۷۳	امید به زندگی در بدو تولد
۰/۸۳۶	شاخص سلامت

مقدار	نشانگر
۴/۷	هزینه تحصیل عمومی (درصدی از GDP)
۱۲/۷	سال‌های مورد انتظار حضور در مدرسه
۸۵	نرخ باسوادی بزرگسالان در هر دو جنس (بالای ۱۵ سال)
۷/۳	میانگین سال‌های حضور در مدرسه
۰/۶۴۰	شاخص تحصیل
۶۹/۹	ثابت نامه ناخالص در مدرسه هر دو جنس (درصد)

مقدار	نشانگر
۱۰۴۹۷	GDP سرانه (دلار آمریکا، برابری قدرت خرید، ۲۰۰۵)
۱۰۱۶۴	GNI سرانه (دلار آمریکا، برابری قدرت خرید، ۲۰۰۵)
۰/۶۶۲	شاخص درآمد

مقدار	نشانگر
۳۸/۳	ضریب جینی درآمد
۱۶/۱	ضرر ناشی از نابرابری در امید به زندگی
موجود نیست	ضرر ناشی از نابرابری در تحصیل
موجود نیست	ضرر ناشی از نابرابری در درآمد

شاخص توسعه انسانی و مقام ایران در جایگاه جهانی ۳۹

موجود نیست	شاخص تطبیقی نابرابری در تحصیل
۰/۷۰۱	شاخص تطبیقی نابرابری در امید به زندگی
موجود نیست	شاخص تطبیقی نابرابری در درآمد
موجود نیست	ارزش HDI تطبیقی نابرابر

مقدار	نشانگر
موجود نیست	شاخص فقر چند بعدی
موجود نیست	شاخص فقر چند بعدی - شدت محرومیت
موجود نیست	شاخص فقر چند بعدی - درصد جمعیت فقیر
۱/۵	جمعیت زیر ۱/۲۵ دلار در روز

مقدار	نشانگر
۰/۶۱۳	نسبت زنان به مردان با تحصیل در مقطع دبیرستان
۱۸/۳	نرخ باروری بزرگسالان (هزار تولد- زنان ۱۵-۱۹ سال)
۰/۴۳۷	نرخ مشارکت در نیروی کار نسبت زنان به مردان
۰/۴۹۴	شاخص نابرابری جنسیتی
۰/۰۲۸	سهم در مجلس - نسبت زنان به مردان
۳۰	نسبت مرگ و میر مادران (در هر ۱۰۰ هزار تولد)

مقدار	نشانگر
۲	تصادف سرانه دی‌اکسید کربن (تن)
۹	گونه‌های در معرض خطر (درصدی از کل گونه‌ها)
۲/۷	اثر اکولوژیکی مصرف
۱/۷	پس‌انداز تطبیقی خالص (درصدی از GNI)
۲/۱	گازهای گلخانه‌ای (سرانه - تن)
۶۷/۷	کسری آب‌های تازه (درصدی از کل منابع آب تجدیدپذیر)
۱۷/۹	نابودی منابع طبیعی (درصدی از GNI)
۲/۲	تصادف سرانه دی‌اکسید کربن (درصد رشد در ۲۰۰۸-۱۹۷۰)
۱۱۰۷۵	مناطق جنگلی (هزار هکتار)
۰	درصد تغییر در مناطق جنگلی
موجود نیست	تأثیر فجایع طبیعی (مرگ و میر سالانه/ میلیون)
موجود نیست	تأثیر فجایع طبیعی (جمعیت آسیب‌دیده/ میلیون)
موجود نیست	شاخص عملکرد زیست محیطی
۶/۸	مناطق جنگلی (درصدی از کل زمین‌ها)

مقدار	نشانگر
۷۴۷۹۸/۶	جمعیت کل (هزار نفر)
۷۱/۳	جمعیت شهری (درصدی از کل)
۳۶۸۶۵/۹۳	جمعیت زنان (هزار نفر)
۳۷۹۳۲/۶۷	جمعیت مردان (هزار نفر)

مقدار	نشانگر
۰/۷۳۱	مقدار HDI غیر درآمدی

شاخص توسعه انسانی، مولفه‌های آن و رتبه‌بندی کشورها

رتبه HDI	مقدار HDI	امید به زندگی در بدو تولد	میانگین سالهای مدرسه	سالهای مورد انتظار مدرسه	GNI سرانه (برابری قدرت خرید ۲۰۰۵)	GNI سرانه منهای رتبه HDI	مقدار HDI غیر درآمدی
	۲۰۰۱	۲۰۱۱	۲۰۱۱	۲۰۱۱	۲۰۱۱	۲۰۱۱	۲۰۱۱
HDI خیلی بالا							
۱	0.943	81.1	12.6	17.3	47,557	6	0.975
۲	0.929	81.9	12.0	18.0	34,431	16	0.979
۳	0.910	80.7	11.60	16.8	36,402	9	0.944
۴	0.910	78.5	12.4	16.0	43,017	6	0.931
۵	0.908	80.7	12.5	18.0	23,737	30	0.978
۶	0.908	81.0	12.1 b	16.0	35,166	10	0.944
۷	0.908	80.6	11.6	18.0	29,322	19	0.959
۸	0.905	79.6	10.3 c	14.7	83,717	-6	0.877
۹	0.905	80.4	12.2 b	15.9	34,854	8	0.940
۱۰	0.904	81.4	11.7 b	15.7	35,837	4	0.936
HDI بالا							
۴۸	0.783	77.0	8.5	15.5	13,242	12	0.828
۸۸	۰,۷۰۷	۷۳	۷,۳	۱۲,۷	۱۰,۱۶۴	-۱۲	۰,۷۳۱